

УДК 37.013.82:159.942-053.6

Б.Т. Дем'яненко,

boris1952@ukr.net;

М.А. Слишко,

margarita666sma@gmail.com;

Ю.Ю. Мухіна

yuliamukhina@ukr.net

КЛІНІКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ ПОРУШЕНЬ У ПІДЛІТКІВ З АКЦЕНТУАЦІЯМИ ХАРАКТЕРУ

Відомості про авторів: Дем'яненко Борис, кандидат медичних наук, доцент кафедри спеціальної психології та медицини Факультету корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: інтегральна психотерапія, емоційні та поведінкові порушення у підлітків, групова та сімейна психотерапія, супервізія студентів. E-mail: boris1952@ukr.net. Кількість статей – 8.

Слишко Маргарита, студентка першого курсу магістратури кафедри спеціальної психології та медицини Факультету корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: особливості формування та психологічної корекції емоційних та поведінкових порушень у підлітків. E-mail: margarita666sma@gmail.com. Кількість статей – 1.

Мухіна Юлія, студентка четвертого курсу бакалаврату кафедри спеціальної психології та медицини Факультету корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: особливості формування адитивної поведінки у підлітків. E-mail: yuliamukhina@ukr.net. Кількість статей – 0.

Contact: Demjanenko Boris, PhD of medical sciences, associate professor of special psychology and medicine, Faculty of Correctional Pedagogy and Psychology in National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine. In the field of scientific interests: integrated psychotherapy, emotional and behavioral disorders in adolescents, group and family psychotherapy, supervision of students. E-mail: boris1952@ukr.net. Number of articles - 8.

Slyshko Margarita, M.A. of special psychology and medicine, Faculty of Correctional Pedagogy and Psychology in National Pedagogical Dragomanov

University, Kiev, Ukraine. In the field of scientific interests: peculiarities of formation and psychological correction of emotional and behavioral disorders in adolescents. E-mail: margarita666sma@gmail.com. Number of articles - 1.

Mukhina Yuliya, Ph.D. student of special psychology and medicine, Faculty of Correctional Pedagogy and Psychology in National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine. In a field of scientific interests: the peculiarities of the formation of addictive behavior in adolescents. E-mail: yuliamukhina@ukr.net. Number of articles - 0.

Дем'яненко Б.Т., Слишко М.А., Мухіна Ю.Ю. Клініко-психологічні особливості та психологічна корекція емоційних та поведінкових порушень у підлітків з акцентуаціями характеру. У статті розглядається актуальна проблема корекційної педагогіки та психотерапії: емоційні і поведінкові порушення у підлітків з акцентуаціями характеру. Аналізуються психологічні чинники схильності до формування адиктивної поведінки. Акцентується увага на зростанні тяжкості емоційних порушень, які в значній частині випадків досягають ступеня невротичних станів. З позицій основних напрямків психотерапії розглядаються психологічні механізми формування емоційних проблем і поведінкових порушень. Особлива увага приділяється теорії об'єктних відносин, яка займає одне з домінуючих положень в сучасній психотерапії. Результати дослідження показали, що 21,2% підлітків 11-12 років і 23,4% підлітків 15-16 років мали емоційні і поведінкові проблеми, які досягали межового рівня. Аналіз проектних малюнків, а також символіки символ-драми дозволив виявити закономірності формування символів внутрішньої сімейної системи (по Р.Шварцу). Були виділені три варіанти групи ризику відповідно до особливостей емоційних порушень і механізмів їх формування. В рамках розроблюваної нами інтегральної психотерапії, яка отримала назву екзистенційно-когнітивно-аналітична психотерапія, виділено три основні рівні: психодинамічний, соціодинамічний і екзистенційно-динамічний. Групова психологічна корекція здійснювалася на вищезазначених трьох рівнях з використанням інтегрального підходу.

Ключові слова: емоційні та поведінкові проблеми, підлітки, акцентуації характеру, механізми психологічного захисту, психологічна корекція, інтегральна психотерапія.

Демьяненко Б.Т., Слышко М.А., Мухина Ю.Ю. Клинико-психологические особенности и психологическая коррекция эмоциональных и поведенческих нарушений у подростков с акцентуациями характера В статье рассматривается актуальная проблема коррекционной педагогики и психотерапии: эмоциональные и поведенческие нарушения у подростков с акцентуациями характера.

Анализируются психологические факторы склонности к формированию аддиктивного поведения. Акцентируется внимание на росте тяжести эмоциональных нарушений, которые в значительной части случаев достигают степени невротических состояний. С позиций основных направлений психотерапии рассматриваются психологические механизмы формирования эмоциональных проблем и поведенческих нарушений. Особое внимание уделяется теории объектных отношений, которая занимает одно из доминирующих положений в современной психотерапии. Результаты исследования показали, что 21,2% подростков 11-12 лет и 23,4% подростков 15-16 лет имели эмоциональные и поведенческие проблемы, которые достигали пограничного уровня. Анализ проективных рисунков, а также символики символ-драмы позволил выявить закономерности формирования символов внутренней семейной системы (по Р.Шварцу). Были выделены три варианта группы риска в соответствии с особенностями эмоциональных нарушений и механизмами их формирования. В рамках разрабатываемой нами интегральной психотерапии, которая получила название экзистенциально-когнитивно-аналитическая психотерапия, выделено три основных уровня: психодинамический, социодинамический и экзистенциально-динамический. Групповая психологическая коррекция осуществлялась на вышеупомянутых трёх уровнях с использованием интегрального подхода.

Ключевые слова: эмоциональные и поведенческие проблемы, подростки, акцентуации характера, механизмы психологической защиты, психологическая коррекция, интегральная психотерапия.

Demjanenko B.T., Slyshko M.A., Mukhina Y.Y. Clinico-psychological features and psychological correction of emotional and behavioral disorders in adolescents with character accentuation. The article deals with the actual problem of correctional pedagogy and psychotherapy: emotional and behavioral disorders in adolescents with character accentuations. Also, psychological factors of addiction to the formation of addictive behavior are analyzed. Attention is focused on the growth of the severity of emotional disorders, which in a significant part of cases reach the degree of neurotic states. From the perspective of the main directions of psychotherapy, psychological mechanisms of the formation of emotional problems and behavioral disorders are considered. Particular attention is paid to the theory of object relations, which occupies one of the dominant positions in modern psychotherapy. Attention is drawn to the peculiarities of the puberty period in adolescents as a period of residence of the second separation-individuation and the edipal complex. It is noted that adolescents often express their psychological problems through a mechanism of psychological defense, which is called "acting out." The results of the study

showed that 21.2% of adolescents 11-12 years old and 23.4% of adolescents aged 15-16 had emotional and behavioral problems that reached the limit. It was revealed that the dominant types of character accentuations in adolescents were hyperthymic, emotional and exalted types. The most frequent protection mechanisms were denial, projection and compensation. The analysis of the projective drawings "The non-existent animal" and "The family's drawing of animals", as well as symbolic symbols of the drama made it possible to reveal the patterns of the formation of the symbols of the internal family system (according to R. Schwartz). Identified phenomena can be treated as "key symbols" in the understanding of Donald Winnicott, which require an accentuated attention in the conduct of psychological correction. Three variants of the risk group were identified in accordance with the peculiarities of emotional disorders and the mechanisms of their formation. Within the framework of the integral psychotherapy developed by us, which is called existential-cognitive-analytical psychotherapy, three main levels are identified: psychodynamic, sociodynamic and existential-dynamic. Within these stages we allocate batteries of psychodiagnostic techniques. Group psychological correction was carried out at the above mentioned three levels using the integral approach (symbol-drama, systemic family therapy of subpersonalities, scheme-therapy by J. Young in combination with elements of Gestalt therapy and EBCT of A. Ellis).

Key words: emotional and behavioral problems, adolescents, character accentuations, psychological defense mechanisms, psychological correction, integral psychotherapy.

Актуальність даної теми обґрунтовується тим, що існує тенденція до зростання тяжкості емоційних та поведінкових порушень у підлітків, збільшуються та ускладнюються їх симптоматичні прояви. Сучасні дослідження вказують на поширеність емоційних та поведінкових проблем: 50% підлітків відмічали у себе негативні емоційні стани, а група ризику складає 44% від загальної кількості. Відповідно до даних зарубіжних та вітчизняних досліджень приблизно у 15% підлітків вираженість симптоматики поведінкових та емоційних порушень надає підстави говорити про необхідність залучення до роботи з ними служб охорони здоров'я. [3]

Однією з найбільш гострих криз психічного розвитку людини є підліткова криза, центральною проблематикою якої є невідповідність між можливостями, рівнем соціального розвитку і статусом підлітка та новими потребами, що виникають. На думку П.Блоса у підлітковому віці відбувається повторне проживання сепарації-індивідуації (за М.Малер), а також загострення переживань, пов'язаних з Едіповим комплексом. Виникаючі протиріччя ускладнюються асинхронією різних рівнів розвитку підлітка, що загострює існуючі конфлікти (як зовнішні, так і

внутрішні) і створює несприятливі умови для подальшого росту і розвитку особистості, що також є однією із причин поширеності поведінкових та емоційних порушень. [3]

Аналіз останніх досліджень. Представники ортодоксального психоаналізу (З.Фрейд, Ш.Ференці, Ж.Лакан, К.Абрахам) ключову роль у формуванні неврозів пов'язували із проживанням Едіпового комплексу та формування Супер-Его.

Подальший розвиток розуміння механізмів формування емоційних та поведінкових порушень отримало у дослідженнях учня З.Фрейда О.Феніхеля. Як і К.Абрахам, О.Феніхель виділяє так звані прегенітальні конверсії, що пов'язані із прегенітальними потягами, розмежовуючи їх з істеричними, які виражають переживання Едіпального комплексу. Внаслідок прегенітальних конверсій можна спостерігати такі особливості симптомів: сексуалізація мовлення та мислення, посилення амбівалентності та бісексуальності, що може знаходити вираження у формі тіків, заїкання, симптомів бронхіальної астми тощо. Також О.Феніхель вказує на те, що перверсії та імпульсивні неврози є Его-синтонними, тобто сприймаються Его клієнта як його невід'ємна органічна частина. Особливістю імпульсивних неврозів він вважає нездатність витримувати напруження та прагнення її зняти; відбувається оральна та тактильна фіксація, сам захист набуває характеру потягу; часто імпульсивний невроз є захистом від депресії. Адиктивну поведінку, і зокрема наркоманію та алкоголізм, О.Феніхель пояснює потребою задоволення оральних потягів, сексуальних імпульсів, потреби у безпеці та підтримці самоповаги. Депресивні стани пояснюються тим, що з утраченим об'єктом ідентифікується не лише Его (З.Фрейд), а і Супер-Его. Тому при відсутності об'єкта ідентифікації тиск Супер-Его на Его зростає, що у свою чергу може призвести до суїциду. [6]

Проблему формування емоційних та поведінкових порушень у підлітків розглядала А.Фрейд, зокрема у книзі «Психологія Я та механізми захисту». Акцентується увага на амбівалентності переживань та ролі механізмів психологічного захисту, що активізуються імпульсами лібідо внаслідок статевого дозрівання. Виділяються три групи відповідно до напрямку звернення афекту та специфіки порушень. Перша група відзначається зверненням афекту назовні, тривогою, страхом, регресією та залежністю. Особливістю другої групи звернення афекту на себе, що призводить до виникнення депресій, суїцидальних та психосоматичних проявів, реактивних утворень. Третя група характеризується зверненням агресивних імпульсів назовні, на об'єкти залежності. Дані розробки є аналогічними до теорії об'єктних відносин, а також співпадають із теорією прив'язаності Дж.Боулбі, поняттями «перехідна область» та «перехідних об'єкт» у розумінні Д.Віннікотта та теорією контейнування У.Біона. [3]

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку психотерапії характеризується використанням інтегральних підходів. Один з інтегративних підходів – це кататимно-імаготивна психотерапія, розроблена Х.Льорнером. Теоретична база даного напрямку заснована як на концепції ортодоксального психоаналізу, так і на більш пізніх розробках, що стосуються доєдпальної фази розвитку: первинні відносини з об'єктами (Дж.Боулбі, А.Волькан), теорія регресії М.Балінта, нова концепція нарцисизму (Х.Кохут, О.Кернберг, М.Грунбергер). Необхідною умовою для проведення даної психотерапії є наявність контрольованої психотерапевтичної регресії, що характеризує особливі відносини, що встановлюються між клієнтом та психотерапевтом і відповідають тим фазам розвитку, що передували виникненню травми. Особливістю даної регресії є контрольованість та зворотність, а також те, що вона у символічній формі дозволяє проживати повторно конфліктні ситуації та трансформувати їх у позитивний внутрішній досвід. [1] Інтегративними підходами у психотерапії також є концепції внутрішньої сімейної системи(ВСС) Р.Шварца, схема-терапії(СТ) Дж.Янга, психоаналітична концепція адиктивної поведінки М.Мюррей. [3]

Концепція «контролюючої дитини» за М.Мюррей є аналогічною до понять перехідного символу, перехідного об'єкта та формування «Хибного Я» у концепції Д.Віннікотта.

Порівняльний аналіз гуманістичного психоаналізу К.Хорні, СТ Дж.Янга, трансактного аналізу Е.Берна та концепції М.Мюррей вказує, що формування «контролюючої дитини» (М.Мюррей) аналогічно поняттям «Ідеалізованого Я» (К.Хорні), копінговому режиму гіперкомпенсації (Дж.Янг) та «Батьку-в-Дитині» або «Електроду» (Е.Берн).

Сучасні дослідники адиктивної поведінки (Х.Кохут, Р.Столорю, М.Мюррей, Дж. Уайнхольд, Б.Уайнхолд, Е.С. Калмикова, Е.В. Бітюцкая, В.В. Барцалкіна) звертали увагу на те, що особливу роль у формуванні адикцій відіграє рання психічна травма. Наслідком такої травматизації є схильність залежної людини відчувати сильні негативні емоції: депресію, тривогу, пустоти, провини, сорому, нікчемності, страху, злості. «Контролююча дитина» для захисту від даних негативних емоцій використовує наступні типи психологічного захисту: відсторонене самозаспокоєння (трудоголізм, азартні ігри, екстремальні види спорту, непослідовні сексуальні зв'язки, вживання наркотиків та алкоголю), капітуляція (пасивна конформістська поведінка, прагнення до схвалення), гіперкомпенсація (нарцистичне самовозвеличення, зверхня поведінка, погрози і напади та маніпуляції). [2; 3; 4; 5]

Зважаючи на актуальність проблеми формування емоційних та поведінкових порушень у підлітків та розробки адекватних програм

психологічної корекції, нами у грудні 2017 року було почате дослідження підлітків учнів 6 класу школи №206 у місті Києві у кількості 33 чоловік: 17 дівчаток та 16 хлопчиків. Нами застосовувались наступні експериментально-психологічні методики:

1. Опитувальник Р.Гудмана «Сильні сторони та труднощі (ССТ)»
2. Методика діагностики рівня невротизації Вассермана
3. Методика експрес-діагностики невроза К.Хека, Х.Хесс
4. Проективні методики: Неіснуюча тварина, Малюнок сім'ї, Сім'я тварин, Складна ситуація, Дім-дерево-людина
5. «Самооцінка генералізованого типу прив'язаності» К.Бартоломью, В.Горовіца
6. «Досвід близьких відносин» К.Бреннан, Р.К.Фрейли
7. «Діагностика типу акцентуацій рис характеру» К.Леонгарда, Г.Шмішека
8. Опитувальник «Індекс життєвого стилю (LSI)» Р.Плутчика, Г.Келлермана, Х.Р.Конте

З березня 2018 року на базі 206 школи у 10 класі ми почали дослідження психологічних чинників схильності до адитивної поведінки у підлітків. У дослідженні взяли участь 20 підлітків у віці 15-16 років: 12 дівчат та 8 хлопчиків. Ми застосовували аналогічні методики, які використовувалися для дослідження учнів 6 класу, а також наступні експериментально-психологічні методики:

1. Тест «Схильність до залежної поведінки» М.Д.Менделєвич
2. Тест шкільної тривожності Філіпса

Також нами було проведено 4 сеанси символ-драми за авторською методикою Б.Т.Дем'яненко, після проведених сеансів підлітки малювали основні символи та образи і символи внутрішньої сімейної системи.

У процесі дослідження були виявлені наступні емоційні та поведінкові порушення:

1) У 21,21% підлітків 6 класу були виявлені емоційні та поведінкові проблеми, які досягали межового рівня (група ризику) відповідно до результатів за опитувальником «ССТ» Р.Гудмана. Були виявлені такі психологічні проблеми: невпевненість високого рівня наявна у 21,2% респондентів, на межовому – у 30,3%; почуття самотності високого рівня у 9,1%, межового – у 12,1%; гнів на високому рівні – 9,1%, межовий – 24,2%; тривога високого рівня відзначається у 12,1%, межового – у 21,2%; страх високого рівня у 9,1%, межового у 24,2%; образи високого рівня у 9,1%, межового – у 27,3%; спонтанні коливання настрою межового рівня складають 21,2%, прояви емоційної лабільності високого рівня – 15,2%; труднощі вирішення проблем високого рівня відмічали 12,1% дітей, межового – 24,2%, аналогічні результати були отримані за шкалою «підвищена втомлюваність». Крім того нами були виявлені як нарцистичні, так і псевдокомпенсаторні тенденції:

зверхність високого рівня у 12,1% і середнього у 36,4%; так і депресивні тенденції: почуття власної неповноцінності високого рівня у 12,1%, середнього у 18,2%

2) У 23,4% підлітків 10 класу були виявлені емоційні та поведінкові проблеми, які досягали межового рівня (група ризику) відповідно до результатів за опитувальником «ССТ» Р.Гудмана. Були виявлені такі проблеми: невпевненість високого рівня наявна у 19,8% респондентів, на межовому – у 20,3%; почуття самотності високого рівня у 18,6%, межового – у 16,4%; гнів на високому рівні – 12,3%, межовий – 21,8%; тривога високого рівня відзначається у 16,3%, межового – у 14,2%; страх високого рівня у 8,4%, межового у 12,2%; образи високого рівня у 16,2%, межового – у 23,4%; спонтанні коливання настрою межового рівня складають 25,2%, прояви емоційної лабільності високого рівня – 23,4%; труднощі вирішення проблем високого рівня відмічали 13,1% дітей, межового – 22,2%; за шкалою «підвищена втомлюваність» високий рівень відмічали 18,2%, а межового – 14,6%. Крім того нами були виявлені як нарцистичні, так і псевдокомпенсаторні тенденції: зверхність високого рівня у 24,2% і середнього у 32,4%; так і депресивні тенденції: почуття власної неповноцінності високого рівня у 10,1%, середнього у 16,2%

3) За методикою Вассермана у 30,3% респондентів обох класів відмічається середній рівень невротизації, при цьому 44,4% з них мають чітко виражену тенденцію до високого рівня невротизації. В усіх підлітків простежуються виражені акцентуації гіпертичного, екзальтованого, циклотимного, педантичного, демонстративного типів.

4) Відповідно до результатів малюнкових тестів у 66,7% підлітків обох класів спостерігається виражені тривога, страх, занепокоєність думками інших людей, насторожене ставлення до оточення. У 51,5% яскраво виражені архетипічні символи материнського захисту. Зокрема у 33,3% дітей у малюнках наявні символи, що свідчать про глибинні проблеми, пов'язані з параноїдно-шизоїдною стадією розвитку. У 45,5% наявний яскраво виражені агресивні прояви, що проявляється у відповідній символіці (панцири, шипи, роги, чітко та з сильним натиском промальовані зуби, переважання червоного та помаранчевого кольорів).

Висновки. На основі отриманих результатів методик ми виокремили групи підлітків у залежності від ведучих психологічних проблем:

1) У першій групі превалюючими емоційними порушеннями є тривога, страх; підліткам цієї групи притаманні гіпертична та екзальтована акцентуації характеру; ведучий механізм захисту – заперечення. Ключовими особливостями символіки у малюнках є великі очі та вуха, що свідчить про насторожене, тривожне ставлення до

оточуючої дійсності. У внутрішній сімейній системі підлітки малювали внутрішню дитину в образі ховрашка, зайця, кролика.

2) У другій групі домінують гнів та образа; основні акцентуації даної групи – збудлива, дистимна та демонстративна; ведучими механізмами захисту є проєкція та заміщення. Ключовим символом, що проявляється у малюнковій символіці, є потреба захисту, що зображується як панцир, пір'я, шипи, домінування червоного кольору. У внутрішній сімейній системі вони зображували Пожежників (Захисників) у вигляді символів вогню, шаблі, щита, обладунків.

3) Для третьої групи характерні психосоматичні прояви, субдепресивні стани, аутоагресія, невротичні стани; домінуючими є ригідна та педантична акцентуації; основні механізми захисту – регресія та компенсація. У символіці домінує потреба у захисті, що проявляється у наявності обмежень, чітких кордонів, обмеженого простору. Підлітки цієї групи у внутрішній сімейній системі малювали внутрішніх батьків у образах змії, диких кішок, драконів, биків, грифонів тощо.

Для підлітків 6 класу було характерним домінування першої групи (тривога, страх) – 45,5%; для підлітків 10 класу було характерним домінування третьої групи (психосоматичні та субдепресивні стани) – 42,1%. Для підлітків третьої групи була характерною схильність до залежності від комп'ютерних ігор, а також страх не відповідати очікуванням оточуючих за тестом шкільної тривожності Філіпса (31,5%). За методиками «Досвід близьких відносин» К.Бреннан, Р.К.Фрейли та «Самооцінка генералізованого типу прив'язаності» К.Бартоломью, В.Горовіца для підлітків даної групи характерний тривожно-амбівалентний тип прихильності, що відповідає поняттю співзалежність у Дж. і Б. Уайнхолд. Схильність до хімічної залежності (нарко- та алкозалежність) була виявлена у 31,5% респондентів 10 класу, які входили до першої групи. За тестом шкільної тривожності Філіпса у них були яскраво виражені переживання соціального стресу та фрустрація потреби у досягненні успіху (15,7%). За методиками «Досвід близьких відносин» К.Бреннан, Р.К.Фрейли та «Самооцінка генералізованого типу прив'язаності» К.Бартоломью, В.Горовіца був виявлений відсторонено-унікаючий тип прихильності, що відповідає поняттю контр-залежності у Дж. і Б. Уайнхолд. Підлітки 10 класу, що входили до виділеної нами другої групи, мали схильність до спортивного та музикального фанатизму. За тестом шкільної тривожності Філіпса для них характерні страх самовираження та страх перевірки знань (15,7%). За методиками «Досвід близьких відносин» К.Бреннан, Р.К.Фрейли та «Самооцінка генералізованого типу прив'язаності» К.Бартоломью, В.Горовіца виявлений боязливий (обережний) тип прихильності.

Нами був виявлений зв'язок між малюнками «Неіснуюча тварина», які чітко проявляли домінуючу архетипічну символіку, із символами малюнків «Сім'я тварин», у яких ця символіка розпадалася на окремі символи, але зберігала чітку схожість з архетипічним образом. Також ми виявили, що ключовий архетипічний символ також розпадався на окремі частини і повторювався під час актуалізації внутрішньої сімейної системи у символ-драмі. Можна стверджувати, що ці символи відносяться до «ключових символів» у розумінні Д.Віннікотта, які потребують акцентованої уваги під час психологічної корекції.

Також у наших дослідженнях ми знайшли кореляцію виражених емоційних та поведінкових проблем підлітків із ненадійним типом прив'язаності у батьків, зокрема у матері, особливо з так названим надзалученим/тривожно-амбівалентним та боязливим/обережним типами.

Ми продовжуємо наші дослідження для уточнення кореляційних зв'язків між поведінковими та емоційними порушеннями та механізмами їх формування як у підлітків, так і у їх батьків. Ми також працюємо над створенням програми групової психологічної корекції, а також готуємо тренінги для батьків.

Бібліографія

- 1. Базисное руководство по психотерапии** / А.Хайгл-Эверс, Ф. Хайгл, Ю. Отт, У. Рюгер. – СПб: Восточно-Европейский Институт Психоанализа» совместно с издательством «Речь», 2002. – 784 с.
- 2. Барцалкина В.В.** Терапия последствий детских травм, депривации и насилия как профилактика аддиктивного поведения / В. В. Барцалкина. // Психологическая наука и образование. – 2010. – №5. – С. 208–217.
- 3. Дем'яненко Б.Т.** Особливості формування емоційних та поведінкових порушень у підлітків / Б. Т. Дем'яненко, М. А. Слишко. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2018. – №35. – С. 106–111.
- 4. Калмыкова Е.С.** Роль типа привязанности в генезе аддиктивного поведения: постановка проблемы. Ч. 1 / Е. С. Калмыкова, М. А. Гагарина, М. А. Падун. // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27. – №6. – С. 45–53.
- 5. Уайнхолд Б.** Противозависимость: бегство от близости/ Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд / пер. с англ. Е. Бабенко, Г. Смолин. – Каменец-Подольский: Аксиома, 2009. – 328 с.
- 6. Фенихель О.** Психоаналитическая теория невротизма / О. Фенихель / пер. с англ., вступ. ст. А. Б. Хавина. – М.: Академический Проект; Трикста, 2013. – 620 с. – (2).

References

- 1. Bazisnoe rukovodstvo po psihoterapii** / A.Haygl-Evers, F. Haygl, Yu. Ott, U. Ryuger. – SPb: Vostochno-Evropeyskiy Institut Psihoanaliza» sovместno s izdatelstvom «Rech», 2002. – 784 s.
- 2. Bartsalkina V.V.**

Terapiya posledstviy detskih travm, deprivatsii i nasiliya kak profilaktika addiktivnogo povedeniya / V. V. Bartsalkina. // Psihologicheskaya nauka i obrazovanie. – 2010. – #5. – S. 208–217. **3. Demianenko B.T.** Osoblyvosti formuvannya emotsiinykh ta povedinkovykh porushen u pidlitkiv / B. T. Demianenko, M. A. Slyshko. // Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhologhiia. – 2018. – №35. – S. 106–111. **4. Kalmyikova E.S.** Rol tipa privyazannosti v geneze addiktivnogo povedeniya: postanovka problemy. Ch. 1 / E. S. Kalmyikova, M. A. Gagarina, M. A. Padun. // Psihologicheskii zhurnal. – 2006. – T. 27. – #6. – S. 45–53. **5. Uaynhold B.** Protivozavisimost: begstvo ot blizosti/ B. Uaynhold, Dzh. Uaynhold / per. s angl.. E. Babenko, G. Smolin. – Kamenets-Podolskiy: Aksioma, 2009. – 328 s. **6. Fenihel O.** Psihoanaliticheskaya teoriya nevrozov / O. Fenihel / per. s angl., vstup. st. A. B. Havina. – M.: Akademicheskiiy Proekt; Triksta, 2013. – 620 s. – (2).

Авторський внесок:

Дем'яненко Б.Т. – 40%, Слишко М.А. – 30%, Мухіна Ю.Ю. – 30%.

Дата відправлення статті – 13.05.2018.

УДК 378.091.312

О.І. Дмитрієва,
oksana.dmsvit@gmail.com
Т.О. Докучина,
dokuchyna@gmail.com

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Відомості про автора: Дмитрієва Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: правова освіта школярів з порушеннями слуху, психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху у спеціальних та інклюзивних закладах, використання жестової мови у процесі навчання, виховання та розвитку дітей з порушеннями слуху.